САБИР вә РУС ДИЛИ*

Ҹәфәр ХӘНДАН

БӨЈҮК халг шаиринин јазыб-јаратдығы илләр халгымызын тарихиндә елә бир дөврә тәсадүф едир ки, бу дөвр рус мәдәнијјәти илә әлагәнин парлаг нәтиҹәләрини верирди. Сабирин чох һөрмәт бәсләдији вә әсәрләриндә адларыны чәкдији С. Ә. Ширвани, Һ. Б. Зәрдаби, Ҹ. Мәммәдгулузадә, А. Сәһһәт, Ә. Гәмкүсар, С. М. Гәнизадә, һабелә рус дили вә әдәбијјаты илә бағлы олан М. Ф. Ахундов, Н. Б. Вәзиров, Ә. Һагвердијев, Н. Нәриманов кими габагҹыл јазычыларымыз әдәби-ичтимаи фәалијјәтләри илә исбат едирләр ки, дөврүн габагҹыл адамы олмаг истәјән сәнәткар рус дили вә әдәбијјатыны мүкәммәл билмәлидир. XX әсрин әввәлләриндә өз талејини сијаси ҹәһәтдән дә рус халгы илә бағлајан вә РСДФП Бакы Комитәсинин рәһбәрлији илә рус пролетариатынын чаризмә гаршы апардығы сијаси мүбаризәләрә гошулан Азәрбајҹан пролетариаты вә онун габагҹыл дәстәси олан коммунистләр бу нәҹиб ән'әнәни даһа да инкишаф етдирмишдиләр. Бу дөврдә, хүсусән 1905-ҹи ил рус ингилабындан сонра ән мүбариз бир шаир кими әдәбијјат аләминдә шөһрәт тапан М. Ә. Сабир рус дилини даһа јахындан өјрәнмәјә сә'ј ҝөстәрир вә өз ше'рләриндә бу дилдән истифадә јолу илә, һабелә рус халгы вә мәдәнијјәтинә мүнасибәтини билдирмәклә габагҹыл адамларымызын бу нәҹиб ән'әнәсини даһа фәал шәкилдә давам етдирир.

Мә'лумдур ки, Сабир, Сејид Әзим Ширванинин мәктәбиндә охујаркән рус дили илә таныш олмушдур. Лакин бу танышлыг ону тә'мин етмәмиш вә сонралар рус дилини даһа јахындан өјрәнмәјә чалышмышдыр. Шаирин рус дилинә марағыны ҝөстәрән фактлардан бири—С. М. Гәнизадәјә јаздығы мәктубу чох мараглыдыр. Мәктубдан ајдын олур ки, Сабир рус дилини һәвәслә өјрәнир. Бу да тәсадүфи дејил ки, јахын досту, рус шаирләрини «гәрб күнәшләри» адландыран, онлардан ҝөзәл тәрҹүмәләр едән А. Сәһһәт васитәсилә Сабир рус шаирләринин әсәрләрини өјрәнир вә һәтта мәшһур тәмсилчи И. А. Крыловун «Гарға вә Түлкү» әсәрини Азәрбајҹан дилинә чох мәһарәтлә тәрҹүмә едир.

Бу кичик мүгәддимәдән сонра бизи марагландыран әсил мәсәлә өз сатираларынын тә'сир гүввәсини артырмаг үчүн Сабирин рус дилиндән неҹә истифадә етмәсидир. Сабир рус дили вә мәдәнијјәтинә һәр јердә мүсбәт мүнасибәт бәсләмиш, Русијадан ҝәлән ишыгларын Азәрбајҹандакы гаранлыглары әридәҹәјинә үрәкдән инанмышдыр. О, инанмышдыр ки, халгымызын габагҹыл охуҹуларынын вә «урус башлы» адамларынын ән мүртәҹе гүввәләр тәрәфиндән тә'гиб олунуб писләнмәси тәсадүфи дејилдир. Мәһз буна ҝөрә дә бедәләринин ич үзүнү там реаллығы илә ачыб ҝөстәрән Сабир онларын дилилә гатыға гара дејир. Беләликлә дә бу типләр халг гаршысында өзләрини биабыр едирләр.

«Бир рус ҝөрәндә олуруг хар јанында» дејән шаирин рус дилини өјрәнмәјә доғру јөнәлдилмиш сә'ји инкар олунмаз һәгигәтдир.

Буна бахмајараг шаир рус дилини мүкәммәл өјрәнә билмәмишди. Өзүнүн гејд етдији кими, чап һәрфләрини охумагла, күндәлик данышыгда раст ҝәлән чох аз сөзү билирди. Јазыларында раст ҝәлдијимиз бу кими сөзләр јүзә дә чатмыр. Әлбәттә, бу мигдар онун билдији рус—Авропа сөзләринин һамысы дејилдир; шаир һәмчинин елә сөзләр ишләтмишдир ки, онлар рус дили васитәсилә дилимизә кечиб вәтәндашлыг һүгугу газанан вә бу күн дә јашајан рус—Авропа сөзләридир. Беләләринә мисал олараг: журнал, гәзет, демократ, патрон, доктор, галош, касса, шапка, вагон, клуб, сирк, булвар, университет, галстук, диплом, јубилеј кими бу күн белә әдәби дилимиздә ишләнән онларча кәлмәни ҝөстәрә биләрик. Мараглы бурасыдыр ки, Сабир белә рус—Авропа мәншәли сөзләрин шүурлу сурәтдә дилә дахил едилмәси вә беләликлә дә дилимизин лүғәт фондунун зәнҝинләшдирилмәси тәрәфдары иди. Истәр өзүнүн, истәрсә дә типләрин ишләтдији бу сөзләрин о заманкы әдәби дилимиздә әрәб, фарс вә ја османлы-түрк мәншәјиндән ҝәлән гаршылыглары олдуғу һалда Сабир гәсдән рус—Авропа мәншәли сөзләрә мүраҹиәт едир вә беләликлә дә өз мүасирләринин чохундан фәргләнирди. Мәсәлән: «Журнал, гәзетә, һәрзәву һәдјан охумагдан, ниҹәлди ушағым»—дејә авам вә нададан атанын дилиндәки «журнал» вә «гәзетә» сөзләринин о заманкы әдәби дилдә олан «мәҹмуә» вә «рузнамә» сөзләри илә дә әвәз етмәк оларды. Суал олунур: нә үчүн шаир бу јолла ҝетмәмишдир? Чүнки о, дәрин мүшаһидә габилијјәтинә малик олан сәнәткар иди. Билирди ки, һәјатын инкишафы һансы истигамәтә доғру ҝедир. Бу мә'нада Сабирин дилиндә раст ҝәлдијимиз елә рус—Авропа сөзләри дә вар ки, онларын бу ҝүнкү әдәби дилимиздә вәтәндашлыг һүгугу газанмамасына анҹаг тәәссүф етмәк олар. Белә сөзләр сырасында протест, политика, ресторан вә башгаларыны ҝөстәрмәк олар. «Али—Гаҹарын протест етдиләр Зөһһакына» мисрасындакы протест кәлмәси букүнкү әдәби дилимиздә јохдур. Ајдын мәсәләдир ки, ону әвәз едән «е'тираз» сөзү «протест»дәки әзәмәти верә билмир. Әсли латынҹадан алынан бу сөзүн лүғәти мә'насы гәти е'тираз, ҹидди наразылыг демәкдир. Јухарыдакы мисрада бу сөз мәһз «гәти е'тираз, ҹидди наразылыг» мәфһумуну ифадә етмәкдәдир.

«Политикадыр һәр ишләри...» мисрасындакы әсли јунанҹадан алынан «политика» сөзүнүн једди мә'насы вардыр. Бу мә'налардан бири дә «бичлик» демәкдир. Сабирин ше'риндә бу мә'на нә гәдәр ајдын бир шәкилдә өз бәдии ифадәсини тапмышдыр! Сабирин дилини бу дедијимиз мә'нада, јә'ни дилчи кими, тәдгиг етмәк мөвзумуза дахил олмадығындан буну мүтәхәссисләрә һәвалә едиб рус—Авропа сөзләринин бәдии тә'сир гүввәсини нәзәрдән кечирәк. Ајдын мәсәләдир ки, бу сөзләрдән классик јазычыларымыз, хүсусән Азәрбајҹанын Русија илә бирләшмәсиндән сонра јазыб јарадан М. Ф. Ахундов, Г. Закир, Н. Б. Вәзиров, Ә. Һагвердијев, Н. Нәриманов, Ҹ. Мәммәдгулузадә, С. С. Ахундов кими сәнәткарларымыз типләри характеризә етмәк үчүн ҝениш мә'нада фајдаланмышлар. М. Ә. Сабир дә рус—Авропа сөзләриндән типин дахили аләмини ачмаг, онун јенилијә мүнасибәтини билдирмәк вә јахуд мүртәҹе симасыны ифша үчүн истифадә етмишдир. Шаир һеч бир јердә бу сөзләрә лаг етмәк, бу јолла сүн'и ҝүлүш доғурмаг јолу илә ҝетмәмишдир. Доғрудур, бә'зән сөзләрин ади данышыгдакы тәләффүз шәкилләри әсас ҝөтүрүлүр, «школа» әвәзинә «ушкола», «гостиница» әвәзинә «гәсдин» јазылыр. Бундан мәгсәд типи характеризә етмәкдир. Чүнки типләрин тәләффүзүнә ујғун ҝәлмәјән шәкилдә сөзләрин ифадәси

---

* **Көркәмли әдәбијјатшүнас, мәрһум Ҹәфәр Хәнданын бу мәгаләси илк дәфәдир ки, чап олунур.**

Ф. Рзазадә—«Меһди Мәммәдов»

Р. НАҒЫЈЕВ—«Рәссам Т. Салаһовун е'малатханасында».

РЕСПУБЛИКАМЫЗЫН 50 иллијинә вә Азәрбајҹан КП-нын јарымәсрлик јубилејинә бүтүн әмәкчиләримиз, мәдәнијјәт ишчиләримиз кими фото усталарымыз да әли бош ҝәлмирләр. Шәһәр вә кәндләримиздә јубилејә ҹидди һазырлыг ҝетдији бу ҝүнләрдә Илич адына мәдәнијјәт сарајында фотографларын әсәрләриндән ибарәт сәрҝи ачылмышдыр. Үч јүзә јахын сәнәдли-бәдии фотонун топландығы сәрҝи Азәрбајҹан Журналистләр Иттифагы, республика Мәдәнијјәт Назирлији вә Азәрбајҹан Телеграф Аҝентлији тәрәфиндән ачылмышдыр.

Сәрҝи һәм тематика, һәм дә сәнәткарлыг бахымындан индијә гәдәр тәшкил олунмуш фото сәрҝиләрдән сечилмәклә, республикамызда әлли илдә газанылмыш наилијјәтләри ајдын вә реал фактлар, сәнәдләр васитәсилә тамашачылара чатдырыр.

Әввәлки сәрҝиләрдән фәргли олараг бурада 20—30-ҹу илләрдә чәкилмиш, адамларымызын о дөврдәки әмәјини, Азәрбајҹан кәндинин о вахтки дирчәлишини нүмајиш етдирән әсәрләрлә бу ҝүнкү һәјатымызын салнамәси олан фотолар тамашачылара јанашы тәгдим едилмишдир. Беләликлә, сәрҝи узун бир вахт әрзиндә әһалинин јашајыш тәрзи вә мәдәнијјәтиндә, дүнјаҝөрүшүндә әмәлә ҝәлмиш дәјишикликләри тәсәввүрүмүздә ҹанландыра билир.

Сәрҝинин тәшкилатчылары бу јүксәлиши даһа ајдын, габарыг шәкилдә чатдырмаг үчүн тарихилик вә тәзадлар принсипини әсас тутублар.

Сәрҝи гоҹаман фото мүхбири И. Гонашвилинин әсәрләри илә ачылыр. Илич адына мәдәнијјәт сарајынын ҝениш фојесинә атдығымыз биринҹи аддым бизи И. Гонашвилинин шәкилләриндә 20-ҹи илләрин ахыры вә 30-ҹу илләрин әввәлләринин горуныб сахланылан тарихи ҝүнләринә апарыр.

Будур, «кечмишдән бизә галан мирас». Көһнә тахта буруглар. Горкинин ҹәһәннәмә бәнзәтдији нефт мә'дәнләри. Лакин бу гара буругларын өзүндә дә гијмәтли бир сәрвәтдән, битиб-түкәнмәз вар-дөвләтдән нишанә вар. Бу, Бакынын символу вә әјилмәзлијидир. Онун јанында һәмин гара буругларын әсил саһиби гоҹаман нефт устасы Агаверди Шаһвердинин портретини ҝөрүрүк. Онун үзүндәки сәрт, мәрданә ифадә елә бил дејир ки, көһнә Бакы да, ондан мәнә галмыш мирас да, гара нефт буруглары да, онун ишыглы ҝәләҹәји дә мәнимдир. Мүәллифин башга шәкилләри бизи һәмин дөвркү колхоз гуруҹулуғу илә таныш едир. 30-ҹу илләрин Азәрбајҹан кәнди. «Колхозчуларын ичласы». Бир тәрәфдә кишиләр сыраланыб, һасарын үстүндә отурублар. Диҝәр тәрәфдә утанҹаг, тәзә һәјатын мә'насыны һәлә лазымынҹа дәрк едә билмәјән гадынлар баш-баша верибләр. Ортадакы столун әтрафында чыхыш едәнләр топлашыблар. Тәзә һәјатын ҝәтирдији севинҹ вә тәәҹҹүб ифадәси И. Гонашвилинин «Биринҹи колхоз гурултајынын нүмајәндәләри», «Азәрбајҹанда колхозун илк үзвләри» вә саир шәкилләриндә дә диггәти ҹәлб едир. Будур, јарызирзәми дахмадан чыхан аиләнин бүтүн үзвләри тәәҹҹүблә фото објективә доғру бахырлар. Бу әјилмиш дахма, онун мағара гапысына бәнзәр ағзы вә орадан дәстәјлә чыхан адамлар бүтөвлүклә тәзә һәјата доғру чеврилибләр. Бу тәәҹҹүбүн, јохсуллуғун өзүндә белә сабаһа инам вә е'тибар вар. Гоҹаман фото устасынын тарихилик ҹәһәтдән диггәти ҹәлб едән шәкилләриндән бири «Илк Азәрбајҹан тәјјарәчиси Лејла Мәммәдбәјова», диҝәри исә 1928-ҹи илдә чәкилмиш «Азәрбајҹан дивизијасынын сүвариси» фотосудур. Сәма фонунда мәрданә сүр'әтли бир сүвари ҝөрүнүр. Инанырыг ки, һазырки раһатлығымыз, хош ҝүнүмүз мәһз белә гәһрәманларын фәдакарлығы нәтиҹәсиндә газанылыб.

Сәрҝидәки әсәрләрин бөјүк әксәријјәти бу ҝүнүмүзә, мүасирләримизә, хүсусән әмәк гәһрәманларына вә јарадыҹы инсанлара—шаир, рәссам вә бәстәкарларымыза һәср олунмушдур. Белә шәкилләрдә сәнајемизин јүксәлиши, 30-ҹу илләрин кәнди илә мүгајисәдә газандығы бөјүк наилијјәтләр Азәрбајҹан кәндинин бу ҝүнкү фираван һәјаты, гәдим абидәләримиз формаҹа чох мүхтәлиф вә орижинал үсулларла тәсвир едилмишдир.

Сәрҝинин севиндириҹи ҹәһәтләриндән бири орада фото портрет жанрына ҝениш јер ајрылмасыдыр. Мүасир инсан, онун зәнҝин вә тәзадлы дахили аләми, даима ахтаран хәјалы, нараһатлыглары белә әсәрләрдә мәһәббәт вә сәмимијјәтлә тәсвир едилмишдир.

Ф. Рзазадәнин чәкдији «Режиссор Меһди Мәммәдов», «Бәстәкар Әфрасијаб Бәдәлбәјли», Ј. Хәлиловун «Дирижор Назим Рзајев», «Јазычы Сүлејман Рәһимов», «Каманчачы Һабил Әлијев» портретләри бу ҹәһәтдән диггәти ҹәлб едир. Режиссор Меһди Мәммәдов фотосунда ишыг вә көлкәдән мәһарәтлә истифадә етмәклә мүәллиф објектин мә'нәви аләмини, нараһатлыреаллыгы позарды. Сабир типин дили илә дејир:

Мәнә бир бөјлә хәбәр чатды: Сәмәд дамдашыны
Сатыб онверсетә көндәрмәк үчүн гардашыны.

Бу бејтдәки «университет» сөзүнүн «онверсет» шәклиндә ишләнмәси реал вә тәбиидир. Бу сөзүн ифадә етдији мәзмун да, ола билсин ки, онун һәмин шәкилдә тәһриф олунмасында рол ојнамышдыр. О заман бүтүн Азәрбајчанда ики-үч нәфәрдән ибарәт олан али тәһсилли адамлар, әһалидә бу тәһсилин әзәмәти һаггында да тәсәввүр ојатмышдыр. Университет бәлкә дә «он верст» кими (чох узаг вә чох бөјүк) мә'насында да «онверсет» шәклиндә ишләнмишдир.

XX әср ичтимаи һәјатында баш верән јениликләрлә әлагәдар, олараг јени сөз вә терминләрә еһтијач һисс едилирди. Бу сөз вә терминләрин јарадылмасында үч мәнбә нәзәрә чарпырды. Бунлардан бири милли дил, дикәри рус дили, үчүнчүсү исә әрәб-фарс дилләри иди. Сабирин «гласны», «сезон», «јублеј», «копија», «аероплан»- «диплом», «даска», «доктор» вә онларча бу кими сөзләри ишләтмәси көстәрир ки, милли дилдә гаршылыгы олмајан терминләри о, рус дилиндән көтүрмәји лазым билирди.

Сабир типин портретини даһа да чанлы јаратмаг үчүн рус сөзләринә мүрачиәт едир, һәтта, бә'зән күлүш догурмаг мәгсәдини күдүрдү. Әрдәбилдән Бакыја тичарәт мәгсәдилә кәлмиш 60 јашлы бир мәшәдинин дилиндә ишләнән «румка», «мадам», «чернил», «пассаж» вә с. рус сөзләри типи характеризә етмәк үчүн нә гәдәр көмәк етмишдир. Сатиранын бир бәндиндә тип дејир:

Беш дејил, он беш дејил, һәр јан бахырсан вар мадам,
Ев мадам, мәнзил мадам, балкон мадам, талвар мадам,
Сирк мадам, гәсдин мадам, пассаж мадам, булвар мадам,
Мүхтәсәр әглим чашыб, еј дад бидад, Әрдәбил,
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Бу бәнддә «мадам» сөзүнүн доггуз дәфә ишләдилмәси әгли чашан «әрдәбиллинин» үзү ачыг мадамларын чохлугу гаршысындакы һејрәтини вермәк үчүн чох мә'налы тәкрир кими гијмәтләндирилә биләр. Бундан башга «мадам» сөзүнүн әсасән башга милләтләрә мәнсуб арвадлара аид олдугу да ајдындыр. Чүнки о заманлар ше'рдә раст кәлдијимиз јерләрдә (сирк, гәсдин, пассаж, булварда) ән чох башга милләтләрә мәнсуб арвадлар нәзәрә чарпарды.

Әслиндә мүсбәт мә'нада олан бә'зи сөзләри Сабир мәнфи мә'нада ишләдәрәк сатиранын кәсәрини артырыр. Мәсәлән, «интеликент» сөзүнү көтүрәк. О заманкы «интеликентләр» әсасән бәј-мүлкәдар аиләләриндән чыхан, өз халгына јухарыдан бахан вә беләликлә дә ичтимаијјәтин нифрәтинә сәбәб олан адамлар иди. Сабир «кушеји-гәстиндән ләззәт» алан, «наз илә кәзән» бу типләри ифша едир.

Рус дилиндән тәрчүмә едилмәдән, тәләффүздә олдугу кими алынан сөзләр һеч дә һәмишә типи характеризә вә ја күлүш мәгсәди дашымыр. Мәсәлән: «свисток гышгырыб кәшти рәван олду...», «шуглу гәзет, телеграм...», «Бахмарам анчаг чохалсын кассада динарлар».

Лакин сатирик шаир үчүн рус сөзләриндән әсас истифадә јолу јалныз бу көстәрдијимиз дејилдир. Сәнәткарлыг — тип јаратмаг вә күлүш догурмаг үчүн бу дилин хәзинәсиндән истифадәдә өзүнү көстәрир. Белә һалларда Сабир рус сөзләрилә милли сөзләр арасында һеч бир фәрг гојмур, јә'ни һәр ики сөзү типин психоложиси, ше'рин вәзни вә мәзмунун ајдынлашдырылмасы намина истәдији кими ишләтмәкдә чәтинлик чәкмир. Мәсәлән:

Ушголадан чыхан заман, һәр јери вурнухан заман,
Ел сәнә нис бахан заман ибрәтин олмур олмасын...

Бу бејтдәки «ушгола» (школа) сөзү илә «вурнухмаг» сөзүнүн нечә ишләнмәсинә нәзәр салаг. Типин тәләффүзүнә ујгун олараг «школа» сөзүнүн «ушгола» шәклиндә ишләнмәси бир јана галсын, авам, чаһил вә надан атанын мәдрәсәјә, мәктәбә дејил, «ушголаја» мүнасибәти дә мараглыдыр. Ајдын мәсәләдир ки, бу сөз мәдрәсәјә дејил, рус вә јахуд рус-татар мәктәбләринә аиддир. Демәк сөзүн бу шәкилдә ишләдилмәси бир тәрәфдән мәктәбин үнваныны, она типин мүнасибәтини ајдынлашдырса, о бири тәрәфдән сатирик вәзијјәтә ујгун кәлән, «вурнухан» сөзү кими күлүш дә догурур. Бу мә'нада сатираларда нәзәрә чарпан бир нечә сөзүн ифадә формасыны нәзәрдән кечирәк:

Етдин сачыны «гуфрават», урдун үзә «румјан»
чевлан елә, чевлан!..

«Барышналара даир» сатирасындан көтүрдүјүмүз бу сөзләр о заман позгун јола дүшән «һәр евдә әри» олан гадынлары характеризә едир. «Гәлбим алышыр белдәки патранын көрчәк» мисрасындакы «патран» сөзү дә типин харичи портретини чанландырмаг үчүн јеринә дүшмүш вә шаирин истәдији шәкилдә, һәтта гафијә јериндә ишләдилмишдир. Бакы гочусунун портретини тамамламаг үчүн белиндәки патрону тәсвир олунмасајды бәлкә дә портрет јарымчыг көрүнәрди. Бурадакы сөзләр садәчә олараг тәсвир характери дашымыр, типин күлүнч шәклини чәкмәклә бәрабәр, дахили аләминин ачылмасына да көмәк едир, сатирик типи күлүнч вәзијјәтә салыр. «Мејханада вотка вурарыз, кам аларыз биз» дејән тип дә өзүнү һамыја күлдүрүр вә «вотка» сөзүнүн онун тәләффүзүндә олмасы бу күлүшү даһа да артырыр.

Типи характеризә етмәк үчүн Сабир бә'зән билә-билә дилимиздә мүгабили олан сөзләрин дә рус формасыны ишләтмәји лазым билир, мәсәлән:

Чернил, графит, перо, карандаш
Ичад едәни олајды шил, каш!

Өз-өзлүјүндә биринчи мисра һеч бир бәдии тә'сир гүввәсинә малик дејилдир, о садәчә олараг ләмчинс үзвүн јан-јана дүзүлмәсидир. Лакин бу ади сөзләр икинчи мисра илә багландыгда гүввәтли сәнәт нүмунәсинә чеврилир, авам вә мүртәче типин портрети чанланыр. Бәс нә үчүн рус сөзләри сечилмишдир? Чүнки бу сөзләр дә, јухарыдакы мә'нада, рус вә ја рус-татар мәктәбини, башга сөзлә десәк Русијадан кәлән ишыгларын чүз'и бир һиссәсини тәмсил едир ки, бу да мүртәче типи гәзәбләндирир. Бу факт бир даһа исбат едир ки, һәр һансы бир сөзү, о чүмләдән рус-Авропа сөзләрини дә шаир форма үчүн дејил, мәзмун үчүн бу вә ја башга композисијада ишләдир.

Сатирик фикрин тә'сири, ифадәләрин мә'налы чыхмасы үчүн рус—Авропа сөзләринә шаирин милли шәкилчиләр артырыб јени мәзмун јаратмасы да мараглыдыр. «Гејрәтли данοсбазларымыз ни бачарыркан» мисрасындакы «данοсбаз» белә сөзләрдәндир. Сөзүн мәнфи мә'на дашыдыгынын изаһа еһтијачы јохдур, анчаг ону әлавә едәк ки, «данос» сөзүнә әлавә олунан шәкилчи бу мәнфилији даһа да гүввәтләндирмишдир. Башга бир мисал:

Көзүнү хијрәләдирми күнәшин ирфаны,
Һајды хәффашсифәт, бунчаны хулганлыг олур.

Мәдәнијјәт дүшмәнини күнәшдән горхан јарасаја бәнзәдән шаирин кини сөјүмүр. о, өз тәнгид һәдәфинә «хулаган» ады да вериб бу сөзү «лыг» шәкилчиси илә милли сөзләр кими ишләдир. Бу сөјүш ичтимаи кин вә нифрәтә чеврилән бир сөјүшдүр. Рус сөзләринин милли сөзләр кими ишләнмәсинә бир мисал да ашагыдакы мисра ола биләр: «Дүнјәди даш о күнә ким, гәзет-мәзет сөзү чыхды...».

«Гәзет-мәзет» ифадәси мисранын сатирик руһуну гүввәтләндирмишдир. Шаирин «кафир заводу», «ләгәб фабрикасы» тәркибләри дә онун рус дили васитәсилә дилимизә кечән сөзләрә нә гәдәр кениш мә'на вермәсини нүмајиш етдирир. Бу сөзләрин әсил мә'насы јалныз сатиранын мәзмуну илә әлагәдар баша дүшүлә биләр, чүнки дилимиздә белә тәркибләр јохдур.

Ијул, 1961.

ФОТО УСТАЛАРЫНЫН ЈУБИЛЕЈ ҺӘДИЈЈӘЛӘРИ

⊙ Ј. ХӘЛИЛОВ—«Дирижор Назим Рзајев».
⊙ А. ТАВАКАЛОВ—«С. Бәһлулзадә».

гыны јахшы ашкара чыхармышдыр.

Јарадычы инсанын зәнкинлији Јашар Хәлиловун фото портретләриндә даһа ајдын көрүнүр. Әввәлки сәркиләрдә дә бу жанрда јарадылмыш шәкилләри илә сечилән фотографын нүмајиш етдирдији әсәрләринин әксәријјәти сәнәткарларымыза аиддир. Бу шәкилләрдән көрүнүр ки, сәнәткар мә'нәвијјаты фотографы чох дүшүндүрүр вә о, јарадычы инсанын психоложи аләмини јахшы билир.

Будур, фортепиано чалан гыз. Онун синәсинә догру әјилмиш үзү өз сәнәтиндән алдыгы сонсуз зөвгү ифадә едир. Јары бүкүлмүш әлләри, титрәк бармаглары санки елә бу ан пианинонун дилләри үстүнә енәчәк. Шәклә баханда елә бил тамашачынын гулагларында бу дилләрдән гопан мелодијалар әсләнир. Ј. Хәлиловун «Аркади Рајкин», «Шаир Роберт Рождественски» шәкилләри дә белә психоложи инчәликләри јахшы ифадә етдијинә, даһа чох инсанын мә'нәви аләмини бүрузә чыхартдыгына көрә диггәти чәлб едир.

Бу жанрдан олан әсәрләр арасында Рафиг Тагыјевин «Рәссам Таһир Салаһовун е'малатханасында», С. Кулишовун «Шаир Сәмәд Вургун», Н. Игнатјевин «Чајјыган Ләтифә Нагыјева» П. Гулијевин «Сона ханым», Һ. Һүсејнзадәнин «Гоча дәнизчи» фотолары да тәбиилији, идејанын јахшы һәлли илә сечилир.

А. Тавакаловун «Азәрбајчан халг рәссамы Сәттар Бәһлулзадә» фотосунда да ишыг вә көлкә тәзадлары сәнәткарын дәрин дүшүнчәсини вә илһамла нурланмыш үзүнү јахшы ифадә едир.

Һаггында данышдыгымыз портретләрдә инсанлар донуг шәкилдә, јалныз бир ан чәрчивәсиндәки көркәми илә објектив алынмыр; әксинә, бурада әсәр үчүн елә вәзијјәт сечилмишдир, ки, образын башлыча идеал вә нараһатлыгы өз әксини тапа билсин. Бир анын ифадәси бүтүн өмүрдән сөһбәт ачсын; шәкил характерин күзкүсүнә чеврилсин.

Сәркидә Азәрбајчанын зәнкин тәбиәтини әкс етдирән фотолар да вардыр. Хүсусән рәнкли фотографијанын јаратдыгы имканлардан јахшы истифадә етмиш И. Рубенчик вә Рәшид Елдаровун әсәрләри гејд олунмалыдыр.

«Азәрбајчан—Азәрбајчан» кими чох һәрарәтлә гаршыланмыш фото албомдакы орижинал, колоритли шәкилләрин мүәллифи И. Рубенчик бу сәркидә дә халгымызын милли мәдәнијјәтинин, өзүнәмәхсус кејфијјәтләринин јахшы дујдугуну көстәрир. Бу чәһәтдән онун гәдим абидәләри, уча говагларын арасы илә кедән мәктәбли ушаглары тәсвир едән шәкилләри мараглыдыр.

Рәшид Елдаровун «Гоча агач» рәнкли фотосунда да тәбиәти дујмаг һисси күчлүдүр.

Сәркидәки бүтүн әсәрләр һаггында әһатәли данышмаг мүмкүн дејилдир. Јери кәлмишкән, рә'ј китабындакы гејдләри дә нәзәрә алыб, бир нечә тәнгиди мүлаһизәмизи сөјләјәк. Әввәла, чох тәәссүф ки, республикамызын јарымәсрлик јубилејинә һәср олунмуш сәрки халгымызын бу күнүнү даһа долгун әкс етдирә билмир. И. Гоннашвилинин фотолары 30-чу илләр Азәрбајчан кәнди һаггында әтрафлы тәәссүрат јаратса да онларла мүәллифин шәкилләриндә бу күнкү кәндимизин зәнкин һәјаты әһатәли ишыгландырылмамышдыр. Бир сыра фото шәкилдә инсандан даһа чох чансыз механизмләрә раст кәлирик. Шәкилләрин бир һиссәси тамашачыја аз мә'лумат верән, донуг завод буруг вә дәмир конструксијалара аиддир. Тамашачы сәркијә бу күнкү Азәрбајчанын бүтөв фото әксини көрмәк һәвәси илә кәлир. Лакин истәдијинин аз һиссәсини тапыр. Бурада фото усталарымызын һамысынын чыхыш етмәмәси, башга шәһәр вә рајонларымызда јашајан һәвәскарларын сәркијә чәлб едилмәмәси тәәссүф догурур.

Јахшы оларды ки, сәркијә топланан әсәрләр мүәллифләрә көрә јох, шәкилләрин кејфијјәтинә көрә сечиләјди.

Белә чидди јубилејә һәср едилмиш республика сәркисинин учгар јердә ачылмасы да она бахмаг истәјәнләрә мане олмуш, сәркијә хејли аз тамашачынын кәлмәси илә нәтичәләнмишдир.

Күлафәт ДАВУДОВА